

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Paulius
RIMKEVIČIUS

Sąmonės neskaidrumas ir intuicijos, meditacijos bei laisvos valios eksperimentai

DAKTARO DISERTACIJOS SANTRAUKA

Humanitariniai mokslai,
filosofija H 001

VILNIUS 2019

Disertacija rengta 2014–2019 metais Vilniaus universitete.
Mokslinius tyrimus rėmė Lietuvos mokslo taryba.

Mokslinis vadovas – prof. dr. Marius Povilas Šaulauskas (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – H 001).

Mokslinis konsultantas – dr. Renatas Berniūnas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, psichologija – S 006).

Gynimo taryba:

Pirmininkas – doc. dr. Jonas Dagys (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – H 001).

Nariai:

Prof. dr. Albinas Bagdonas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, psichologija – S 006);

Prof. dr. Jérôme Dokic (PSL universitetas, Prancūzija, humanitariniai mokslai, filosofija – H 001);

Prof. dr. Albinas Plėšnys (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – H 001);

Dr. Tillmann Vierkant (Edinburgo universitetas, Jungtinė Karalystė, humanitariniai mokslai, filosofija – H 001).

Disertacija ginama viešame Gynimo tarybos posėdyje 2020-01-17 14.00 val. Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto 201 auditorijoje. Adresas: Universiteto 9, Vilnius, Lietuva, tel. +370 266 7600; el. paštas fsf@fsf.vu.lt.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje ir VU interneto svetainėje adresu <https://www.vu.lt/naujienos/ivykiu-kalendorius>

VILNIUS UNIVERSITY

Paulius
RIMKEVIČIUS

The Opacity of Mind and Experiments on Intuition, Meditation, and Free Will

DOCTORAL DISSERTATION SUMMARY

Humanities,
Philosophy H 001

VILNIUS 2019

This dissertation was written in 2014–2019 at Vilnius University.
The research was supported by the Research Council of Lithuania.

Academic supervisor – prof. dr. Marius Povilas Šaulauskas (Vilnius University, humanities, philosophy – H 001).

Academic consultant – dr. Renatas Berniūnas (Vilnius University, social sciences, psychology – S 006).

Dissertation Defence Panel:

Chairman – doc. dr. Jonas Dagys (Vilnius University, humanities, philosophy – H 001).

Members:

Prof. dr. Albinas Bagdonas (Vilnius University, social sciences, psychology – S 006);

Prof. dr. Jérôme Dokic (PSL Research University, France, humanities, philosophy – H 001);

Prof. dr. Albinas Plėšnys (Vilnius University, humanities, philosophy – H 001);

Dr. Tillmann Vierkant (University of Edinburgh, United Kingdom, humanities, philosophy – H 001).

The dissertation shall be defended at a public meeting of the Dissertation Defence Panel at 14.00 on 17/01/2020 in Room 201 of the Faculty of Philosophy of Vilnius University. Address: Universiteto 9, Vilnius, Lithuania, Tel. +370 266 7600; email: fsf@fsf.vu.lt

The text of this dissertation can be accessed at the library of Vilnius University, as well as on the website of Vilnius University: <https://www.vu.lt/naujienos/ivykiu-kalendorius>

TURINYS

SANTRAUKA.....	6
1. Tema	6
2. Aktualumas	6
3. Metodas.....	7
4. Tikslas.....	7
5. Ankstesni tyrimai.....	8
6. Tezė ir argumentai	9
7. Naujumas	9
8. Struktūra	10
9. Skyrių apžvalga ir išvados.....	10
PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS.....	21
TRUMPOS ŽINIOS APIE DISERTANTĄ	22

SANTRAUKA

1. Tema

Šiuolaikinėje kognityvinių mokslų filosofijoje ypač plačiai nagrinėjamas savižinos klausimas: kaip mes pažįstame savo pačių sąmonę ar psichiką. Ypatingas dėmesys šioje diskusijoje skiriamas savo propozicinių nuostatų žinojimui. Nuostatos, čia turima omenyje prasme, yra tokie dalykai kaip įsitikinimas, troškimas ar sprendimas. Esama dviejų pagrindinių požiūrių šiuo klausimu. Vienas teigia, kad savo nuostatas sužinome taip pat kaip kitų žmonių (Ryle 1949/2009, Wittgenstein 1953/2009, Sellars 1956, Bem 1967, Nisbett & Wilson 1977, Gopnik 1993, Gazzaniga 1998, Wegner 2002/2017, Wilson 2002, Carruthers 2011, Schwitzgebel 2011, Cassam 2014). Kitas teigia, kad savo nuostatas sužinome ir kažkaip kitaip negu kitų žmonių (Armstrong 1968/2002, Lycan 1996, Moran 2001, Nichols & Stich 2003, Bar-On 2004, Frankish 2004, Bilgrami 2006, Goldman 2006, O'Brien 2007, Gertler 2011, Burge 2013, Fernández 2013, Proust 2013, Coliva 2016, Byrne 2018). Pirmąjį požiūrį galima vadinti 'simetrine teorija', antrąjį – 'asimetrine teorija' (plg. Schwitzgebel 2019). Šios disertacijos pagrindinė tema ir yra diskusija tarp šių dviejų teorijų.

2. Aktualumas

Klausimui, kaip sužinome savo pačių nuostatas, papildomos reikšmės suteikia tai, kad jis yra susijęs su daugeliu kitų klasikinių ir šiuolaikinių filosofijos klausimų. Štai keturi iš jų. Pirma, jis yra susijęs su klausimu, kaip geriau pažinti save (Wilson 2009). Jei yra taip, kaip teigia simetrinė teorija, tai būdai geriau pažinti savo nuostatas veikiausiai yra tokie patys, kaip būdai geriau pažinti kitų žmonių nuostatas. Antra, jis yra susijęs su klausimu, ar savižina gali būti visų kitų žinojimo rūšių pamatu (Gertler 2011). Jei yra taip, kaip teigia simetrinė teorija, tai savo paties nuostatų žinojimas veikiausiai tiek pat tinka būti kitų žinojimo rūšių pamatu, kiek kitų žmonių nuostatų žinojimas. Trečia, jis yra susijęs su klausimu, ar filosofija turi savitą metodą, tokį, kuris skirtusi nuo specialiųjų mokslų, tokių kaip psichologija ar lingvistika, metodų (Rey 2013). Jei yra taip, kaip teigia simetrinė teorija, tai filosofija veikiausiai neturi savito metodo, bent jau tokio, kuris remtųsi ypatinga prieiga prie paties filosofuojančiojo nuostatų. Ketvirta, jis yra susijęs su klausimu, ar yra laisva valia ir moralinė atsakomybė (Carruthers 2011). Jei yra taip, kaip teigia simetrinė teorija, tai laisvos valios ir moralinės atsakomybės veikiausiai nėra, bent jau ne tokia prasme, kuri suponuoja, kad yra sąmoningų sprendimų.

3. Metodas

Šioje disertacijoje savižinos klausimas nagrinėjamas laikantis simetrinės teorijos nuostatų. Konkrečiau, laikomasi ketverto pamatinių nuostatų, kurios sudaro Peterio Carrutherso interpretacinės-sensorinės prieigos (ISP) savižinos teorijos branduolį (Carruthers 2011). ISP teorija yra labiausiai išvystytas simetrinės teorijos variantas. Jos branduolį sudaro keturi pagrindiniai teiginiai ir šeši iš jų plaukiantys pagrindiniai empiriniai numatymai. Šie teiginiai ir numatymai ją išskiria iš visų kitų pagrindinių savižinos teorijų (žr.: Gertler 2015, Schwitzgebel 2019). Visos kitos pagrindinės savižinos teorijos nedera su bent vienu iš jos pagrindinių teiginių. Visos asimetrinės teorijos nedera su bent vienu iš jos pagrindinių numatymų.

Šios teorijos pagrindiniai teiginiai yra tokie: (1) priskirti nuostatas sau ir kitiems žmones įgalina tas pats psichinis mechanizmas; (2) jo prieiga prie to, kuo remdamasis jis juos priskiria, yra sensorinė; (3) jo prieiga prie daugumos paties žmogaus nuostatų yra interpretacinė, o ne skaidri; (4) jis išsivystė tam, kad įgalintų psichinių būvių priskyrimą kitiems žmonėms (žr. Carruthers 2011).

Šios teorijos pagrindiniai numatymai yra tokie: (1) jei nebus sensorinio pagrindo priskirti nuostatai, tai nuostata nebus priskiriama; (2) jei vaikas jau gebės priskirti kokią nors nuostatą kitam, tai jau gebės ją priskirti ir sau; o jei dar negebės jos priskirti kitam, tai dar negebės jos priskirti ir sau; (3) jei gebėjimas priskirti nuostatą kitam sutriks, tai gebėjimas priskirti ją sau irgi sutriks ir atvirkščiai; o taip pat – jei kuri nors smegenų sritis bus aktyvuojama kokią nors nuostatą priskiriant kitam žmogui, tai ji irgi bus aktyvuojama ją priskiriant sau ir atvirkščiai; (4) jei žmogus specialiai to nesimokys, tai jo nuostatų priskyrimas sau pačiam bus nelabai patikimas; o taip pat – savo nuostatas jis valdys tik keisdamas savo elgesį; (5) jei žmogui bus pateikiama tokių užuominų, kurios yra analogiškos toms, kurios jį suklaidentų dėl kito žmogaus nuostatų, tai jis suklys dėl savo paties nuostatų; (6) jei kokios nors rūšies gyvūnas gebės priskirti nuostatą kitam, tai gebės priskirti ją ir sau; o jei negebės priskirti tos nuostatos kitam, tai negebės jos priskirti ir sau (žr. Carruthers 2011).

4. Tikslas

Šios disertacijos pagrindinis tikslas yra, pirma, išnagrinėti esamus argumentus už ir prieš ISP teoriją, antra, atsakyti į argumentus prieš šią teoriją, trečia, pateikti naujų argumentų už šią teoriją ir, ketvirta, pasiūlyti naujų empirinių tyrimų, galinčių prisidėti prie šios teorijos tinkamumo patikrinimo.

5. Ankstesni tyrimai

Diskusija tarp simetrinės ir asimetrinės savižinos teorijų atstovų turi ilgas istorines šaknis. Asimetrinė teorija, skirtingais pavidalais, pasirodo jau naujųjų laikų filosofų darbuose, tokių kaip René Descartes'as, Johnas Locke'as ir Immanuelis Kantas (Descartes 1637/2006, Locke 1689/1975, Kant 1781/1997; taip pat žr. Renz 2017). Šios teorijos pasirodymas pirmiausia sietinas su epistemologijos raida. Konkrečiau, jis yra sietinas su klausimu apie žinojimo pagrindą ir su fundamentalistiniu atsakymu į šį klausimą. Tuo tarpu simetrinė teorija pasirodo daug vėliau, tik dvidešimtame amžiuje, filosofų Ludwigo Wittgensteino ir Gilberto Ryle'o darbuose (Ryle 1949/2009, Wittgenstein 1953/2009; taip pat žr. Gertler 2011). Simetrinės teorijos pasirodymas pirmiausia sietinas su psichologijos ar psichologijos filosofijos raida. Konkrečiau, jis sietinas su klausimu apie psichologijos metodą ir su biheivioristiniu atsakymu į šį klausimą. ISP teorija pasirodo šiuolaikinio filosofo Peterio Carrutherso darbuose. Ši teorija yra plačiausiai pristatyta ir išsamiausiai ginama jo knygoje „Sąmonės neskaidrumas“ (*The Opacity of Mind*) (Carruthers 2011). Šios teorijos pasirodymas sietinas su kognityvinių mokslų ar kognityvinių mokslų filosofijos raida. Konkrečiau, jis sietinas su klausimu apie vaikų gebėjimą priskirti psichinius būvius kitiems žmonėms, apie jo vystymąsi ankstyvoje vaikystėje, ir su atsakymu į šį klausimą, kuris yra vadinamas „teorijos teorija“ (žr. Carruthers 2009).

Carruthersas pateikia keturis pagrindinius argumentus, skirtus pagrįsti tezei, kad ISP teorija yra pranašesnė už visas pagrindines jos alternatyvas (Carruthers 2011). Pirmas argumentas yra tas, kad ji labiau atitinka empirinių tyrimų rezultatus. Antras argumentas yra tas, kad ji pateikia daugiau naujų numatymų, kurie prisideda prie naujų empirinių tyrimų. Trečias argumentas yra tas, kad ji paprastesnė. Ketvirtas argumentas yra tas, kad ji labiau dera su kognityviniuose moksluose jau išgalėjusiomis gretimomis teorijomis. Dažnai prieš ISP teoriją pateikiamas toks argumentas, kad ji esą nedera su intuicija. Carruthersas į jį atsako, kad žmonėms, evoliuciniu požiūriu, buvo naudinga išsivystyti klaidingą intuiciją apie savižiną: esą įsitikinimas, kad žmogus visada žino savo nuostatas – kad jam nereikia jų interpretuoti – supaprastina nuostatų priskyrimo procesą, tuo pačiu reikšmingai nesumažindamas nuostatų priskyrimo tikslumo.

ISP teorija išlieka kontroversiška. Nemažai mokslininkų, tyrinėjančių savižiną, yra linkę jai pritarti, bet taip pat nemažai jų yra linkę jai nepritarti (*pro*: Carruthers 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2013a, 2013b, 2015, 2017,

2018, Carruthers & Ritchie 2012, Cassam 2014, 2017, Frankish, asmeninė komunikacija 2018, Guerini *et al.* 2015, King & Carruthers 2011, priimta publikuoti, Knappik 2015, Levy 2012, 2014, Marraffa 2014, McGlynn 2012, Mercier & Sperber 2017, Nagel 2014, asmeninė komunikacija 2018, Nicholson *et al.* 2019, Vierkant 2015, asmeninė komunikacija 2018, Schwengerer, asmeninė komunikacija 2018, Westra & Carruthers 2017, Williams *et al.* 2018; *contra*: Allen & May 2014, Antony & Rey 2016, Bar-On 2015, Bermúdez 2013, Byrne 2012, 2018, Dokic 2012, Doris 2015, Coliva 2016, Fernández 2013, Frankish 2009, 2012, 2016, Fricke 2014, Gertler 2011, 2015, Goldman & Jordan 2013, Hurlburt 2011, Keeling 2018, Moran 2017a, 2017b, Newen 2015, Nichols, priimta publikuoti, Peters 2014a, 2014b, 2014c, 2018, Proust 2012, 2013, 2016, Rey 2008, 2011, 2012, 2013a, 2013b, Schwengerer, nepublikuota disertacija, 2019, Schwitzgebel 2011, 2012, 2013, Serban 2014, Shepherd 2013). Šioje disertacijoje jungiamasi prie tų savižiną tyrinėjančių mokslininkų, kurie yra linkę pritarti ISP teorijai.

6. Tezė ir argumentai

Šioje disertacijoje ginama bendroji tezė, kad ISP teoriją paremia intuicijos, meditacijos ir laisvos valios empiriniai tyrimai. Bendroji tezė paremiama trimis pagrindiniais argumentais. Pirma, empiriniai intuicijos tyrimai, kaip ir ISP teorija, skatina manyti, kad nuostatos priskyrimas sau pačiam yra arba nesąmoningas, arba sąmoningai patiriamas kaip interpretacinis procesas. Antra, meditacijos empiriniai tyrimai, kaip ir ISP teorija, skatina manyti, kad ir medituojant klystama dėl savo paties nuostatų bei susiduriama su sunkumais mėginant suvaldyti savo mintis. Trečia, laisvos valios empiriniai tyrimai, kaip ir ISP teorija, skatina manyti, kad sprendimo priskyrimą sau pačiam lemia tiek išoriniai veiksniai (jusliškai suvokiamas savo paties išorinis elgesys), tiek vidiniai veiksniai (mentaliniai vaizdiniai susiję su būsimu veiksmu).

7. Naujumas

Šios disertacijos naujumą pirmiausia lemia pateikti trys nauji argumentai už ISP teoriją. Prie naujumo taip pat prisideda kitų autorių argumentų už ir prieš šią teoriją apžvalga, atsakymai į argumentus prieš šią teoriją ir trejetas siūlomų atlikti empirinių tyrimų, galinčių prisidėti prie šios teorijos tinkamumo patikrinimo. Disertacija taip pat nauja tuo, kad susieja diskusiją apie ISP teoriją su trimis empirinių tyrimų sritimis, kurioms šioje diskusijoje prieš tai nebuvo skiriama daug dėmesio: konkrečiau – su intuicijos, meditacijos ir laisvos valios empiriniais tyrimais. Prie disertacijos naujumo prisideda ir tai, kad joje ginamas požiūris kai kur skiriasi nuo to, kurį gina Carruthersas, ypač

kalbant apie intuiciją.

8. Struktūra

Šią disertaciją sudaro dvi dalys. Pirmoje dalyje pristatoma šiandieninė diskusija apie ISP teoriją. Antroje dalyje pristatomi trys nauji argumentai už ISP teoriją. Kiekviena dalis turi po tris skyrius. Kiekvienas skyrius turi nuo penkių iki septynių poskyrių, kurių paskutinis visuomet trumpai apibendrina prieš taiėjusį skyrių.

9. Skyrių apžvalga ir išvados

1. Pirmame skyriuje pristatoma ISP teorija. Aptariama, ką ši teorija siekia paaiškinti, kokie yra jos pagrindiniai teiginiai, kokie yra jos pagrindiniai empiriniai numatymai ir kokios yra jos pagrindinės tolimesnės implikacijos. Trumpai, šiame skyriuje teigiama, kad tai yra savižinos teorija, kuri pirmiausia siekia paaiškinti nuostatų priskyrimą sau, kuri tvirtina, kad tai įvyksta, kai į save nukreipiamas minčių skaitymo mechanizmas (*the mindreading faculty*), kuri numato klaidingą priskyrimą, kai yra klaidinančių užuominų, analogiškų toms, kurios suklaidintų dėl kito žmogaus nuostatų, ir kuri implikuoja, kad nėra sąmoningų sprendimų.

1.1. Pirmame poskyryje pristatoma, ką ši teorija siekia paaiškinti. Ji aiškina žinojimą apie save apskritai. Vis dėlto ji susitelkia ne ties kūnu, o ties sąmone, ne ties tuo, kas sąmonėje sudėtinga, o ties tuo, kas sąmonėje paprasta, ne ties pasyviai esančiais sąmonės būviais, o ties aktyvuotais sąmonės būviais ir ne ties pojūčiais, o ties nuostatomis, visų pirma – ties sprendimais. Sprendimą galima apibrėžti kaip tokį mentalinį įvykį, kuris užbaigia teorinį ar praktinį samprotavimą (samprotavimą apie tai, kaip yra, ar samprotavimą apie tai, ką daryti) ir po kurio žmogus įgyja, atitinkamai, įsitikinimą (apie tai, kaip yra) ar ketinimą (kažką daryti). Ties tuo ši teorija susitelkia todėl, kad filosofinėje diskusijoje apie savižiną dėl savo sprendimų žinojimo yra bene daugiausiai nesutarimų, o be to – daugelis kitų žinojimo rūšių (pvz.: asmenybės bruožų), remiasi sprendimų žinojimu. Ši teorija taip pat pirmiausia siekia paaiškinti ne žinojimą, ir juo labiau ne privilegijuotą, savitą ar autoritetinę žinojimą, o priskyrimą. Ties tuo susitelkiama todėl, kad priskyrimas yra labiau pamatinis dalykas: žinojimas yra tam tikrų (teigiamų) savybių turintis priskyrimas. Daroma išvada, kad ISP teorija pagrįstai pirmiausia siekia paaiškinti nuostatų priskyrimą sau, o tuomet nuo šio taško pereiti prie kitų.

1.2. Antrame poskyryje pristatomi pagrindiniai šios teorijos teiginiai. Jie išskiria ją iš visų kitų pagrindinių savižinos teorijų, bet pirmiausia priešina ją vienai savižinos teorijai. Jos pagrindiniai teiginiai ją pirmiausia priešina ne kuriai nors kitai simetrinės teorijos versijai, o asimetrinei teorijai, ir ne bet

kuriai asimetrinės teorijos versijai, o būtent vidinio jutimo (*inner sense*) teorijai. Vidinio jutimo teorija teigia, kad žmogus priskiria sau nuostatas naudodamasis introspekcijos mechanizmu (Locke 1689/1975, Armstrong 1968/2002, Lycan 1996, Nichols & Stich 2003, Goldman 2006). Ji nedera su visais pagrindiniais ISP teorijos teiginiais ir yra stipriausia jos konkurentė kalbant apie paramą iš empirinių tyrimų. Šiek tiek plačiau pristatomos dar trys alternatyvios savižinos teorijos: pirma – skaidrumo (*transparency*) teorija (Evans 1982, Moran 2001, Fernández 2013, Byrne 2018), antra – konstitutyvinė (*constitutive*) teorija (Shoemaker 1994, Bilgrami 2006, Boyle 2009, Roessler 2013, Coliva 2016), trečia – biheivioristinė teorija (Ryle 1949/2009, Wittgenstein 1953/2009, Bem 1967). Jos nėra tokios stiprios konkurentės, kalbant apie paramą iš empirinių tyrimų, todėl joms skiriama mažiau dėmesio. Visų šių teorijų pagrindiniai teiginiai sugretinami su ISP teorijos pagrindiniais teiginiais. Daroma išvada, kad pagrindinė alternatyva ISP teorijai yra vidinio jutimo teorija.

1.3. Trečiame poskyryje pristatomi pagrindiniai empiriniai numatymai. Jie išskiria ISP teoriją iš visų kitų pagrindinių teorijų, o tai įgalina palyginti visas šias savižinos teorijas pagal tai, kaip labai jos atitinka empirinių tyrimų rezultatus. Pats svarbiausias ISP teorijos empirinis numatymas yra tas, kad žmonės dėl savo nuostatų bus suklaidinti užuominų, analogiškų toms, kurios juos suklaidintų dėl kitų žmonių nuostatų. Asimetrinė teorija – bet kuri jos versija – teigia, kad minčių skaitymas (*mindreading*) nėra vienintelis būdas išsiaiškinti savo nuostatas. Todėl asimetrinė teorija turėtų numatyti, kad tokių užuominų nepakaks tam, kad žmonės būtų suklaidinti dėl savo nuostatų. Daroma išvada, kad ISP teorijos numatymai, kartu su jiems prieštaraujančiais kitų teorijų numatymais, leidžia patikrinti, kuri savižinos teorija labiau atitinka empirinių tyrimų rezultatus.

1.4. Ketvirtame poskyryje plačiau pristatomas klausimo apie savo nuostatų žinojimą ryšys su kai kuriais kitais filosofiniais klausimais. Pagal ISP teoriją, nėra neinterpretacinės prieigos prie savo sprendimų. Jei neinterpretacinė prieiga yra būtina tam, kad būtų sąmoningi sprendimai, tai sąmoningų sprendimų taip pat nėra. Jei sąmoningi sprendimai būtini tam, kad būtų laisva valia, tai ir laisvos valios nėra. Pažymima, kad kai kurios laisvos valios teorijos teigia, kad sąmoningi sprendimai nėra būtini laisvai valiai (pvz.: Doris 2015). Taip pat aptariamas klausimo apie savo nuostatų žinojimą ryšys su klausimais apie geresnę savęs pažinimą, žinojimo pagrindą ir filosofijos metodą. Šiais kitais atvejais ISP teorijos implikacijos nėra tokios akivaizdžios, nes išvedimas papildomai remiasi prielaidomis, dėl kurių mokslininkai ne taip plačiai sutaria. Daroma išvada, kad ISP teorijai reikšmingumo prideda tai, kad

jos teisingumas turėtų įtakos daugelio kitų filosofinių klausimų sprendimui, visų pirma – laisvos valios klausimo sprendimui.

2. Antrame skyriuje pristatomi relevantiški empiriniai tyrimai. Pristatomi empirinių tyrimų rezultatai iš šešių gana skirtingų empirinių tyrimų sričių: pirma, nesensorinio nuostatų suvokimo tyrimų, antra, vaikų gebėjimo priskirti nuostatas tyrimų, trečia, su šiais gebėjimais susijusių smegenų vaizdinimo ir pataloginių atvejų tyrimų, ketvirta, metakognicijos (savo kognityvinių būvių stebėjimo ir kontrolės) tyrimų, penkta, klaidingo nuostatų priskyrimo sau tyrimų bei, šešta, kitų gyvūnų rūšių gebėjimo priskirti nuostatas sau ir kitiems tyrimų. Trumpai, šiame skyriuje teigiama, kad empirinių tyrimų rezultatai ISP teoriją paremia labiau negu pagrindines jos alternatyvas.

2.1. Pirmame poskyryje aptariami nesensorinio nuostatų suvokimo tyrimai. Pristatomas Carrutherso argumentas, kad tie tiriamieji, kurie teigia, kad suvokia savo nuostatas nesensoriškai, iš tikrųjų turi sensorinio pagrindo jas sau priskirti, bet jo (dėl nurodomų priežasčių) neraportuoja; be to, bet kuriuo atveju, jų raportai nėra labai nuoseklūs (Carruthers 2011). Išsamiau aptariama, kaip Carruthersas atsakė į iššūkį (Hurlburt 2011) paaiškinti vadinamojo „nesimbolinio mąstymo“ raportus. Aptariama nauja parama šiai teorijai, susijusi su medituojančiųjų raportais ir savo paties vidinio patyrimo aprašymo ekspertų raportais (Hurlburt *et al.* 2015, Bayne & Montague 2011, Breyer & Gutland 2015). Daroma išvada, kad nesensorinio nuostatų suvokimo tyrimai paremia ISP teoriją.

2.2. Antrame poskyryje aptariami tyrimai, susiję su vaikų gebėjimų tyrimais. Pristatomas Carrutherso argumentas, kad vaikai įgauna gebėjimą priskirti nuostatas kitiems ne vėliau, negu gebėjimą jas priskirti sau (Carruthers 2011). Aptariama, kaip Carruthersas atsakė į iššūkį (Nichols & Stich 2003) paaiškinti bent iš pažiūros ankstesnį žinojimo, apsimetimo ir perspektyvos supratimą savo paties, o ne kito žmogaus atveju. Aptariama nauja parama šiai teorijai, susijusi su klaidingų įsitikinimų tyrimais (Scott & Baillargeon 2017). Atsakoma į naujus iššūkius, susijusius su naujais kitų žmonių klaidingų įsitikinimų ir savo paties neužtikrintumo supratimo tyrimais (Goupil *et al.* 2016, Goupil & Kouider 2016, 2019, Baillargeon *et al.* 2018). Daroma išvada, kad vaikų gebėjimų priskirti nuostatas sau ir kitiems raidos tyrimai paremia ISP teoriją.

2.3. Trečiame poskyryje aptariami atitinkamų psichikos sutrikimų ir smegenų vaizdinimo tyrimai. Pristatomas Carrutherso argumentas, kad sutrikus vienam iš šių gebėjimų, sutrinka ir kitas; o taip pat – kad jais naudojantis aktyvuojamos iš esmės tos pačios smegenų sritys (Carruthers 2011). Aptariama, kaip jis atsakė į iššūkį paaiškinti tuos atvejus, kai atrodo,

kad sutrikęs tik vienas iš šių gebėjimų (Nichols & Stich 2003), arba, kai atrodo, kad aktyvuojamos skirtingos smegenų sritys (Lombardo et al. 2009). Aptariama nauja parama ISP teorijai, susijusi su autizmo tyrimais (Williams et al. 2018, Nicholson et al. 2019) ir veikliosios atminties (*working memory*) tyrimais (Carruthers 2015). Pristatomas naujas iššūkis, susijęs su veikliosios atminties tyrimais (Wu 2014). Atsakoma į naują iššūkį, susijusį su dviem šioje diskusijoje iki tol mažai aptarinėtais psichikos sutrikimais (*anarchic hand syndrome, utilisation behaviour*) (Peters 2014a). Daroma išvada, kad esami psichikos sutrikimų ir smegenų vaizdinimo tyrimai paremia ISP teoriją.

2.4. Ketvirtame poskyryje aptariami metakognicijos tyrimai. Pristatomas Carrutherso argumentas, kad metakognicija yra nelabai patikima, jei ji nėra specialiai lavinama; o taip pat – kad savos paties nuostatas valdome per elgesį (Carruthers 2011). Aptariama, kaip jis atsakė į iššūkį paaiškinti, kaip nuostatų valdymas susijęs su jų stebėjimu: kodėl mes turėtume manyti, kad nuostatų valdymas būtų kitoks, jei turėtume introspekcijos mechanizmą. Aptariama nauja parama ISP teorijai, susijusi su situacinių savikontrolės strategijų tyrimais (Duckworth et al. 2016) ir savo minčių kontrolės, kai medituojama, tyrimais (Wilson et al. 2011). O taip pat – aptariama parama, susijusi su nauju argumentu, paremtu principine skirtimi tarp vertinamųjų ir voliuntaristinių procesų (Vierkant, priimta publikuoti). Daroma išvada, kad metakognicijos tyrimai ISP teoriją paremia labiau negu jos alternatyvas.

2.5. Penktame poskyryje aptariami klaidingo nuostatų priskyrimo tyrimai. Pristatomas Carrutherso argumentas, kad žmonės klysta dėl savo nuostatų, kai jiems yra pateikiama klaidinančių užuominų, kurios yra analogiškos toms, kurios suklaidentų dėl kitų žmonių nuostatų (Carruthers 2011). Aptariama, kaip Carruthersas atsakė į iššūkį (Rey 2008) paaiškinti, kodėl pragmatiniai veiksniai, kurie skatina žmones interpretuoti, kai jie iš tikrųjų galėtų naudotis savo introspekcijos mechanizmu, negalėtų paaiškinti klaidingo nuostatų priskyrimo atvejų. Atsakoma į naujus iššūkius ISP teorijai, susijusius su nauja teorija apie tai, kodėl trokštame būtinai paaiškinti savo nuostatas ir dėl jų suklystame (Keeling 2018), o taip pat – iššūkis, kuris susijęs su ankstesniais sprendimų klaidingo priskyrimo tyrimais, su jų metodologija (Shepherd 2013, Peters 2014, Walter 2014). Pristatoma nauja parama ISP teorijai, kuri yra susijusi su naujais klaidingo priskyrimo tyrimais (Hall et al. 2010, 2012, Olson et al. 2015, Schlegel et al. 2015). Daroma išvada, kad klaidingo priskyrimo empiriniai tyrimai paremia ISP teoriją.

2.6. Šeštame poskyryje aptariami kitų gyvūnų rūšių tyrimai. Pristatomas Carrutherso argumentas, kad tos gyvūnų rūšys, kurios moka priskirti nuostatas kitiems individams, moka nuostatas priskirti sau, o tos gyvūnų rūšys, kurios

nemoka priskirti nuostatų kitiems individams, nemoka jų priskirti ir sau (Carruthers 2011). Aptariama, kaip Carruthersas atsakė į iššūkį (Kornell *et al.* 2007, Couchman *et al.* 2009, Krachun *et al.* 2009) paaiškinti kai kurių kitų gyvūnų rūšių bent iš pažiūros turimą gebėjimą suprasti regimybę ir savo paties abejonę bei ieškoti informacijos. Aptariama nauja parama šiai teorijai, susijusi su teorija apie tai, kas yra tokios nuostatos kaip smalsumas (Carruthers 2018). Atsakoma į naują iššūkį, susijusį su naujais beždžionių gebėjimo priskirti klaidingą įsitikinimą kitiems tyrimais (Krupenye *et al.* 2016, Buttelman *et al.* 2017). Daroma išvada, kad kitų gyvūnų rūšių tyrimai paremia ISP teoriją.

3. Trečiame skyriuje pristatomi kiti galimi savižinos teorijų pranašumai. Aptariami argumentai susiję, pirma, su teorijos moksliniu vaisingumu arba tuo, ar jos numatymai prisideda prie naujų empirinių tyrimų, antra, su teorijos santykinio paprastumu arba tuo, ar ji postuluoja naujų esinių, trečia, su teorijos derėjimu su gretimomis teorijomis arba tuo, ar jau įsitvirtinusios senesnės teorijos skatina manyti, kad naujoji teorija irgi bus teisinga ir, ketvirta, su derėjimu su intuicija arba tuo, ar teorija dera su ikireflektyviomis žmonių nuostatomis tos teorijos nagrinėjamu klausimu. Trumpai, šiame skyriuje teigiama, kad ISP teorija šiais pranašumais pasižymi labiau negu pagrindinės jos alternatyvos.

3.1. Pirmame poskyryje kalbama apie mokslinį vaisingumą. Pristatomas Carrutherso argumentas, kad ISP teorija, tikėtina, bus vaisinga, nes ir anksčiau savižinos empirinius tyrimus į priekį vedavo panašios, palyginti skeptiškos, teorijos, o be to – ISP teorija pateikia nemažai naujų numatymų (Carruthers 2011). Aptariama nauja parama šiai teorijai, susijusi su paties Carrutherso ir jo kolegų bei jais sekusių nepriklausomų tyrėjų atliktais naujais empiriniais tyrimais, kurie pirmiausia rėmėsi ISP teorijos numatymais. Konkrečiau, minimi intuicijų apie savižiną tyrimai ir nuostatų priskyrimo autizme tyrimai (Carruthers 2008, Kozuch & Nichols 2011, Williams *et al.* 2018, Nicholson *et al.* 2019). Daroma išvada, kad ISP teorija yra mokslškai vaisinga.

3.2. Antrame poskyryje kalbama apie santykinį paprastumą. Pristatomas Carrutherso argumentas, kad ISP teorija yra santykinai paprasta, nes ji tokiu pačiu būdu aiškina nuostatų priskyrimą sau pačiam ir kitiems žmonėms bei įprastinį nuostatų priskyrimą ir interpretacinį nuostatų priskyrimą, tuo tarpu, kai bet kuri asimetrinė teorija šiuos procesus aiškina skirtingai (Carruthers 2011). Atsakoma į naują iššūkį, susijusį su savo paties pojūčių ir savo paties nuostatų žinojimo paaiškinimu bei nauja, paprastesne nei senosios, skaidrumo savižinos teorijos versija (Byrne 2018). Daroma išvada, kad ISP teorija yra santykinai paprasta.

3.3. Trečiame poskyryje kalbama apie derėjimą su gretimomis teorijomis.

Pristatomas Carrutherso argumentas, kad ISP teorija dera su gretimomis jau įsitvirtinusiomis teorijomis: pirma – bendros darbo erdvės (*global workspace*) (Baars 1988), antra – veikliosios atminties (Baddeley & Hitch 1974), trečia – makiaveliško intelekto (*Machiavellian intelligence*) (Byrne & Whiten 1988) (Carruthers 2011). Aptariama, kaip Carruthersas atsakė į iššūkį (Proust 2013, Frankish 2016) parodyti, kad ISP teorija pilnai dera su dvilypio informacijos apdorojimo (*dual process*) teorija (Evans & Stanovich 2013) (Carruthers 2017, 2018). Atsakoma į naują iššūkį ISP teorijai (Schwengerer 2019), kuris yra susijęs su numatančio informacijos apdorojimo (*predictive processing*) teorija (Clark 2013, 2016). Daroma išvada, kad ISP teorija dera su gretimomis kognityviniuose moksluose jau įsitvirtinusiomis teorijomis.

3.4. Ketvirtame poskyryje kalbama apie derėtiną su intuicija. Pristatomas Carrutherso argumentas, kad nederėjimas su intuicija nėra joks ISP teorijos trūkumas: esą, evoliuciniu požiūriu, naudinga turėti (klaidingą) intuiciją, kad žmonės visada žino savo nuostatas: neva ji supaprastina nuostatų priskyrimą, reikšmingai nesumažindama nuostatų priskyrimo tikslumo (Carruthers 2011). Aptiriamas naujas iššūkis ISP teorijai ir šiam argumentui, susijęs su tuo, kad minėtam supaprastinimui veikiausiai pakaktų priimti prielaidą, kad žmonės paprastai žino savo nuostatas (o ne visada žino savo nuostatas), bet pastaroji prielaida yra pilnai suderinama su ISP teorija. Daroma išvada, kad ISP teorijos gynėjas turėtų arba paaiškinti, kodėl minėtosios prielaidos nepakanka, arba parodyti, kad ISP teorija dera su intuicija, arba sutikti, kad jos nederėjimas su intuicija yra jos trūkumas.

4. Ketvirtame skyriuje pristatomas naujas argumentas, paremtas intuicijos empiriniais tyrimais. Aptariama, kaip šioje diskusijoje suprantama intuicija ir kokia yra jos svarba renkant tarp skirtingų savižinos teorijų, o taip pat – esami nespecialistų intuicijų tyrimai, esami specialistų intuicijų tyrimai ir siūlomi atlikti intuicijų tyrimai, kurie dar galėtų suteikti papildomo pagrindo pasirinkti vieną iš besivaržančių savižinos teorijų. Trumpai, šiame skyriuje įrodinėjama, kad intuicijos empiriniai tyrimai paremia ISP teoriją labiau negu kitas, nes jie skatina manyti, kad savižina įgyjama arba nesąmoningai, arba sąmoningai interpretuojant.

4.1. Pirmame poskyryje pristatomi empiriniai intuicijos tyrimai apskritai. Apibrėžiama, kad intuicija yra tokia ikireflektyvi nuostata, kurią galima tirti klausiant greito atsakymo, klausiant pirmo įspūdžio, o taip pat – klausiant nespecialisto (plg.: Mercier & Sperber 2017). Teigiama, kad tokiu atveju, kai kitais atžvilgiais teorijos yra visiškai lygiavertės, racionalu rinktis intuityvesnę teoriją. Aptariamai tokios teorijos, kuri yra intuityvesnė už kitas, episteminiai, pragmatiniai ir dialektiniai pranašumai. Ją galima rinktis priimant prielaidą,

kad intuicija dažnai būna teisinga, arba priimant prielaidą, kad likti prie intuityvaus požiūrio yra paprasčiau, nes nereikia peržiūrėti įsitikinimų, arba priimant prielaidą, kad intuityvų požiūrį bus linkę priimti daugiau oponentų. Atsižvelgiama ir į kitų autorių argumentus prieš didesnės reikšmės teikimą intuicijai, ypač filosofijoje (Machery 2017). Daroma išvada, kad empiriniai intuicijos tyrimai gali suteikti papildomo pagrindo pasirinkti vieną iš šiuo metu besivaržančių savižinos teorijų.

4.2. Antrame poskyryje aptariami empiriniai nespécialistų intuicijos tyrimai. Pristatomas Carrutherso argumentas, paremtas jo ir Clarko Barretto pilotiniu tyrimu (Carruthers 2008), teigiantis, kad nespécialistų intuicija nedera su ISP teorija, nes jie intuityviai mano, kad neįmanoma klysti dėl savo paties sprendimo (ką ISP teorija neigia). Atsakoma, kad Kozucho ir Nicholso atlikti išsamesni tyrimai (Kozuch & Nichols 2011) skatina manyti priešingai: intuityvu galvoti, kad klaida yra įmanoma. Pristatomas Kozucho ir Nicholso argumentas, kad nespécialistų intuicija nedera su ISP teorija, nes jie intuityviai mano, kad savo paties nuostatas žmonės paprastai žino. Atsakoma, kad tokia prielaida yra suderinama su ISP teorija. Pažymima, kad tai, jog intuityviai atrodo, kad klaidos yra įmanomos ir ne tokios jau retos, paremia ISP teoriją labiau negu jos alternatyvas. Daroma išvada, kad nespécialistų intuicija, kiek galima spręsti iš esamų empirinių tyrimų, dera su ISP teorija.

4.3. Trečiame poskyryje aptariami empiriniai spécialistų intuicijos tyrimai. Pristatomas Carrutherso argumentas, kad spécialistų intuicija nedera su ISP teorija, nes tuo atveju, kai besivaržančios teorijos kitais atžvilgiais yra visiškai lygiavertės, jie priima intuityvesnę teoriją, o ISP teorijai palankus, pagal jo pilotinį tyrimą, pasirodė ne daugiau nei vienas iš dvidešimties šiuolaikinių filosofų, tyrinėjančių savižiną (Carruthers 2011). Atsakoma, kad pastaruoju metu ISP teorijai palankių savižiną tyrinėjančių filosofų padaugėjo, o be to – jų proporcija veikiausiai yra kur kas didesnė tarp dirbančių kognityvinių mokslų filosofijoje. Taip pat pažymima, kad daug filosofų yra linkę, daugiau ar mažiau eksplicitiškai, pažymėti, kad savižina paprastai yra įgyjama ‘tyliai’ (t.y.: nepatiriant to sąmoningai), o taip pat – kad kartais mes sąmoningai save interpretuojame (O’Shaughnessy 2000, Roessler 2013). Tai dera su ISP teorija, nes ši teorija teigia, kad savižinos įgijimo procesas paprastai yra nesąmoningas ir interpretacinis. Daroma išvada, kad bent kai kurių spécialistų intuicija dera su ISP teorija.

4.4. Ketvirtame poskyryje aptariami atliktini intuicijos tyrimai. Pažymima, kad iš esmės visos šiandien tarpusavyje besivaržančios savižinos teorijos sutaria, kad žmonės paprastai žino savo nuostatas ir kad įmanoma suklysti dėl savo paties nuostatų. Todėl siūloma atlikti tokį empirinį tyrimą, kuriame būtų

tikrinama, kaip nespecialistai intuityviai galvoja apie nuostatos priskyrimo procesą, o ne apie to proceso rezultata, ir tirti, ar jie apie šį procesą intuityviai galvoja taip, kaip tą procesą aprašo besivaržančios savižinos teorijos. Taip pat siūloma perimti dalį metodų iš jau kur kas toliau pažengusių laisvos valios intuicijos empirinių tyrimų (pvz.: Nadelhoffer *et al.* 2014). Kartu, siūloma dalį tenykščių instrumentų panaudoti tame pačiame tyrime, kuriame būtų ieškoma numatomo ryšio tarp žmonių įsitikinimų apie savižiną, laisvą valią, moralinę atsakomybę ir bausmes. Daroma išvada, kad siūlomi tolimesni empiriniai intuicijos tyrimai suteiktų papildomo pagrindo pasirinkimui tarp ISP teorijos ir jos alternatyvų.

5. Penktame skyriuje pristatomas naujas argumentas, paremtas meditacijos empiriniais tyrimais. Pristatoma, kaip šioje diskusijoje suprantama meditacija ir kokia yra jos svarba renkantis tarp besivaržančių savižinos teorijų, o taip pat – klaidingo nuostatų priskyrimo, kai medituojama, tyrimai ir savo minčių valdymo, kai medituojama, tyrimai bei siūlomi atlikti meditacijos empiriniai tyrimai, kurie galėtų papildomai prisidėti prie besivaržančių savižinos teorijų tinkamumo patikrinimo. Trumpai, šiame skyriuje įrodinėjama, kad empiriniai meditacijos tyrimai paremia ISP teoriją labiau negu jos alternatyvas, nes jie skatina manyti, kad medituojantieji taip pat klysta dėl savo nuostatų ir taip pat susiduria su sunkumais bandydami suvaldyti savo mintis.

5.1. Pirmame poskyryje aptariami empiriniai meditacijos tyrimai apskritai. Apibrėžiama, kad meditacija yra tokia būseną, kur žmogus turi tik minimalų kiekį užuominų apie savo paties išorinį elgesį ar aplinkybes, iš kurių galėtų spręsti apie savo paties nuostatas (plg. Rey 2013). ISP teorija numato, kad tokiame būvyje žmonės vis tiek klysta dėl savo nuostatų, o taip pat – kad jiems bus ne mažiau sunku suvaldyti savo pačių mintis. Bet kuri asimetrinės teorijos versija turėtų numatyti, kad žmogus tokioje situacijoje sau nuostatas priskirs ypatingai patikimai ir ypatingai lengvai valdys savo paties mintis, nes tokiame būvyje nebus išorinių trukdžių. Daroma išvada, kad meditacijos empiriniai tyrimai gali prisidėti prie ISP teorijos ir kitų savižinos teorijų tinkamumo patikrinimo.

5.2. Antrame poskyryje aptariami klaidingo nuostatos priskyrimo sau pačiam, kai medituojama, tyrimai. Pristatomi keli skirtingi eksperimentai, skatinantys manyti, kad žmonės klysta dėl savo nuostatų net ir tada, kai jie yra paliekami vieni su savo mintimis ir įvairiais būdais įtikinami, kad niekas nevertins jų pateiktų atsakymų. Net ir tokioje situacijoje žmonės yra nesunkiai suklaudinami dėl to, ko jie patys nori, koks yra jų vidinio patyrimo turinys ir ką jie patys nusprendė (Wilson *et al.* 1989, Hurlburt *et al.* 2015, Olson *et al.* 2015). Daroma išvada, kad meditacijos empiriniai tyrimai, susiję su klaidingu

nuostatų priskyrimu sau pačiam, paremia ISP teoriją labiau negu kitas.

5.3. Tračiame poskyryje aptariami savo minčių valdymo, kai medituojama, empiriniai tyrimai. Pristatomi formalios budistinės meditacijos specialistų (Carr 1993, Garfield 2015) ir psichoterapinėse intervencijose naudojamos formalios meditacijos specialistų (Segal *et al.* 2013) raportai, skatinantys manyti, kad žmonės, kurie užsiima formalia meditacija, ypač pradedantieji, paprastai susiduria su sunkumais bandydami suvaldyti savo mintis. Taip pat pristatomi keli eksperimentai, skatinantys manyti, kad savo paties minčių valdymas, net ir meditaciniame būvyje, daugumai to nesimokiusių žmonių yra sunkus ir nemalonus uždavinys (Wilson *et al.* 2011). Daroma išvada, kad meditacijos empiriniai tyrimai, susiję su savo paties minčių valdymu, paremia ISP teoriją labiau negu jos alternatyvas.

5.4. Ketvirtame poskyryje aptariami atliktini meditacijos empiriniai tyrimai. Pasiūlomas tyrimas, pagrįstas patirties imčių aprašymo (*descriptive experience sampling*) metodika (Hurlburt & Heavey 2006), o taip pat – MBCT meditavimu grįstos psichoterapijos programa (Segal *et al.* 2013). Remiantis ISP teorija, numatoma, kad po šios standartinės aštuonių savaičių programos tiriamieji bus labiau linkę sutikti su simetrine savižinos teorija, raportuos daugiau sensorinės vidinės patirties, o taip pat – veikiausiai labiau derės jų eksplicitinės ir implicitinės nuostatos savęs pačių atžvilgiu. Daroma išvada, kad siūlomi tolimesni meditacijos empiriniai tyrimai prisidėtų prie ISP teorijos tinkamumo patikrinimo.

6. Šeštame skyriuje pristatomas naujas argumentas, paremtas laisvos valios empiriniais tyrimais. Aptariama, kas yra laisvos valios empiriniai tyrimai ir kokia yra jų svarba renkantis tarp skirtingų savižinos teorijų, o taip pat – išorinių veiksnių, lemiančių sprendimo priskyrimą sau, empiriniai tyrimai, vidinių veiksnių, lemiančių sprendimo priskyrimą sau, empiriniai tyrimai ir siūlomi atlikti laisvos valios empiriniai tyrimai, kurie galėtų prisidėti prie šiuo metu besivaržančių savižinos teorijų tinkamumo patikrinimo. Trumpai, šiame skyriuje įrodinėjama, kad esami empiriniai tyrimai paremia ISP teoriją labiau negu jos alternatyvas, nes jie skatina manyti, kad tam, ar žmogus priskiria sprendimą sau pačiam, įtakos turi tiek išoriniai veiksniai (jusliškai suvokiamas savo paties išorinis elgesys), tiek vidiniai veiksniai (mentaliniai vaizdiniai susiję su būsimu veiksmu).

6.1. Pirmame poskyryje aptariami laisvos valios empiriniai tyrimai apskritai. Pristatoma Danielio Wegnerio teorija, pasak kurios, sąmoninga valia yra iliuzija, nes esą tik atrodo, kad sąmoningos mintys tiesiogiai nulemia elgesį (Wegner 2002, Carruthers 2007). Pažymima, kad Wegneris taip pat teigia, kad sprendimas sau priskiriamas tada, kai jusliškai suvokiamas atliktas

išorinis veiksmas, apie kurį prieš tai buvo pagalvota. Todėl jo teorija numato, kad tik esant abiem elementams (jusliškai suvoktam savo paties veiksmui ir prieš taiėjusioms mintims apie jį) bus sau pačiam priskiriamas sprendimas atlikti tą veiksmą, o vienam iš elementų nesant – nebus ir priskyrimo. Tuo tarpu asimetrinė savižinos teorija – bet kuri jos versija – numato, kad savo paties išorinio elgesio juslinis suvokimas neturėtų turėti jokios svaresnės įtakos tam, ar žmogus priskirs sau sprendimą. Galiausiai, ISP teorija numato, kad tokiam priskyrimui įtakos turėtų turėti tiek išoriniai veiksniai (stebėtas veiksmas), tiek vidiniai veiksniai (su tuo veiksmu susiję ir prieš jį pasirodantys mentaliniai vaizdiniai). Skirtingos teorijos numato skirtingus dalykus tipinio laisvos valios eksperimento atveju. Todėl daroma išvada, kad laisvos valios empiriniai tyrimai gali prisidėti prie ISP teorijos ir jos alternatyvų tinkamumo patikrinimo.

6.2. Antrame poskyryje aptariami išorinių veiksmų, lemiančių sprendimo priskyrimą, tyrimai. Pristatomi empiriniai tyrimai, skatinantys manyti, kad tiriamųjų raportuojamas laikas, kada jie pirma įsisąmonino savo sprendimą atlikti paprastą rankos judesį, vėluoja, kai vėluoja jusliškai suvokiamas atgalinis ryšys apie tą veiksmą (Banks & Isham 2009). Taip pat pristatomas eksperimentas, skatinantis manyti, kad tiriamieji kartais tvirtai neigia priėmę sprendimą atlikti paprastą rankos judesį (teigia, kad judesys nebuvo valingas), kai iš tikrųjų priėmė tą sprendimą (Schlegel *et al.* 2015). Tai rodo, kad tam, ar žmogus priskirs sau sprendimą, įtakos turi to jusliškai suvokiamas savo paties išorinis elgesys. Daroma išvada, kad laisvos valios empiriniai tyrimai, susiję su išorinių veiksmų įtaka tam, ar žmogus priskirs sau sprendimą, paremia ISP teoriją (o taip pat – Wegnerio teoriją) labiau negu asimetrinę teoriją.

6.3. Trečiame poskyryje aptariami vidinių veiksmų, lemiančių sprendimo priskyrimą, tyrimai. Pristatomi keli empiriniai tyrimai, skatinantys manyti, kad žmonės kartais priskiria sau sprendimą, kai patys neatliko jokio išorinio veiksmo (Fried *et al.* 1991, Matsushashi & Hallett 2008, Desmurget *et al.* 2009). Taip pat pristatomi keli empiriniai tyrimai, skatinantys manyti, kad žmonės kartais nepriskiria sau sprendimo, nepaisant to, kad jusliškai suvokia savo atliktą išorinį veiksmą, apie kurį prieš tai pagalvojo (Ganos *et al.* 2018, Haggard 2019). Taigi, tam, ar žmogus priskirs sau sprendimą, įtakos turi ir kažkas, kas yra prieinama dar prieš paties išorinio veiksmo atlikimą. Daroma išvada, kad laisvos valios empiriniai tyrimai, susiję su vidinių veiksmų įtaka tam, ar žmogus priskirs sau sprendimą, paremia ISP teoriją (o taip pat – asimetrinę teoriją) labiau negu Wegnerio teoriją.

6.4. Ketvirtame poskyryje aptariami atliktini laisvos valios empiriniai tyrimai. Siūloma atlikti tokį empirinį tyrimą, kuriame būtų palyginta, kaip

sprendimą sau priskiria tokie žmonės, kurie turi įprastą gebėjimą generuoti mentalinius vaizdinius ir tokie žmonės, kurie turi sutrikusį gebėjimą generuoti mentalinius vaizdinius, t.y.: kuriems būdinga afantazija (*aphantasia*, Zeman *et al.* 2015). Konkrečiau, siūloma atlikti tokį tyrimą, kuriame šios tiriamųjų grupės turėtų raportuoti, dar prieš atliekant veiksmą (pvz.: juos pertraukus), ar jau buvo nuspręsta atlikti veiksmą. ISP teorija numato, kad tokiu atveju jie turėtų remtis mentaliniais vaizdiniais, susijusiais su būsimu veiksmu. Todėl, remiantis šia teorija, numatoma, kad šios tiriamųjų grupės reikšmingai skirsis pagal tai, kaip jos priskiria sprendimus šioje situacijoje. Daroma išvada, kad siūlomi tolimesni laisvos valios empiriniai tyrimai galėtų prisidėti prie ISP teorijos tinkamumo patikrinimo.

Disertacijoje daroma bendra išvada, kad ISP teorija išlieka pranašesnė už pagrindines jos alternatyvas, įskaitant vidinio jutimo teoriją. ISP teorija labiau atitinka empirinių tyrimų rezultatus, yra mokslškai vaisingesnė, paprastesnė, labiau dera su gretimomis teorijomis ir intuicija. Bene svarbiausia yra tai, kad ji dar turi nemažai implikacijų, kurias galima būtų toliau filosofškai analizuoti ir empiriškai tikrinti.

PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

- Rimkevičius, P., priimta publikuoti. The Interpretive-Sensory Access Theory of Self-Knowledge: Empirical Support and Scientific Fruitfulness. *Problemos* 97.
- Rimkevičius, P., 2019. The Interpretive-Sensory Access Theory of Self-Knowledge: Simplicity and Coherence with Surrounding Theories. *Problemos* 96: 148-159.
<https://doi.org/10.15388/Problemos.96.12>
- Rimkevičius, P., 2016. Psychologism, Relativism, and Self-Refutation in Husserl's *Prolegomena*. *Problemos* 89: 153–166.
<https://doi.org/10.15388/Problemos.2016.89.9895>
- Rimkevičius, P. & Gutauskas, M., 2014. The Question of the Compatibility of Phenomenology and Naturalism in Shaun Gallagher's Philosophy. *Problemos* 86: 120–126.
<https://doi.org/10.15388/Problemos.2014.0.3950>

TRUMPOS ŽINIOS APIE DISERTANTĄ

Disertantas baigė filosofijos bakalauro ir filosofijos magistro studijas Vilniaus universitete. Doktorantūros laikotarpiu stažavosi trijose mokslo institucijose užsienyje: šešis mėnesius Prancūzijoje (*Institut Jean Nicod* (CNRS, EHESS, ENS)), tris mėnesius Jungtinėje Karalystėje (*University of Edinburgh*) ir savaitę Vokietijoje (*Ruhr-Universität Bochum*). Doktorantūros laikotarpiu ėjo dvejopas papildomas pareigas Vilniaus universitete: pirma – lektorius, antra – specialisto Lietuvos mokslo tarybos finansuojamame moksliniame projekte „Tarp pasirinkimo ir determinizmo: kultūrinė laisvos valios, sėkmės ir atsitiktinumo patyrimo bei konceptualizavimo įvairovė. Lietuvos mokslo taryba parėmė disertanto mokslinius tyrimus stipendija už akademinis pasiekimus, o Lietuvos filosofų draugija – apdovanojimu už geriausią jaunojo mokslininko publikaciją.

Antrą doktorantūros metų gale disertantas keitė disertacijos temą: senoji tema – „Husserlio sprendinio teorija ir jos reikšmė šiuolaikinėms fenomenologijos ir kognityvinių mokslų diskusijoms“, naujoji tema – „Savižinos problema natūralistinėje epistemologijoje“. Senąją ir naująją temas jungianti tematika – kognityvinių mokslų filosofija ir savo paties sąmonės būvių žinojimas.

Disertantas publikavo du mokslinius straipsnius pagal senąją disertacijos temą: „Fenomenologijos ir natūralizmo suderinamumo klausimas Shauno Gallagherio filosofijoje“ ir „Psichologizmas, reliatyvizmas ir savęs paneigimas Husserlio Prolegomenuose“. Taip pat publikavo vieną mokslinį straipsnį pagal naująją disertacijos temą: „The Interpretive-Sensory Access Theory of Self-Knowledge: Simplicity and Coherence with Surrounding Theories“. Priimtas publikuoti antras mokslinis straipsnis pagal naująją disertacijos temą: „The Interpretive-Sensory Access Theory of Self-Knowledge: Empirical Adequacy and Scientific Fruitfulness“.

Disertantas tarptautiniuose renginiuose skaitė septynis mokslinius pranešimus pagal naująją disertacijos temą: „*Self-Accountability and Self-Knowledge*“ (*St. Andrews*), „*Does Deliberation Reveal One's Beliefs?*“ (*Lublin*), „*Does Deliberation Provide Privileged Access to One's Beliefs?*“ (*Edinburgh*), „*Interpretive-Sensory Access to One's Will*“ (*Los Angeles*), „*Whose Intuition? Issues with Free Will Belief Study Samples*“ (*Leuven*), „*Embedded Self-Control*“ (*Bochum*), „*Mental Imagery and the Illusion of Conscious Will*“ (*Ankara*).

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
El. p. info@leidykla.vu.lt,
www.leidykla.vu.lt
Tiražas 23 egz.